

MÉG EGYSZER A HÍDON (KRÚDY GYULA: A HÍDON)

1. Az elemzés céljairól és módszeréről

A szorosabb értelemben vett interpretációs kérdéseken túl ez a stílus-elemzés főképp arra keresi a választ, hogy miképp értelmezhető egy kulcs-metaphora novellák funkcionális stíluselemzésének keretében.

A stíluselemzés módszertanára nézve azt tekintjük itt irányadónak, amit Szathmári István (több helyen, például: 1994: 58 és kk.) és Kemény Gábor (például: 1991: 6–23, 1999) összefoglalt e vonatkozásban. Szathmári és Kemény rendszeréből kiindulva a következő alapelveket fogalmazhatjuk meg:

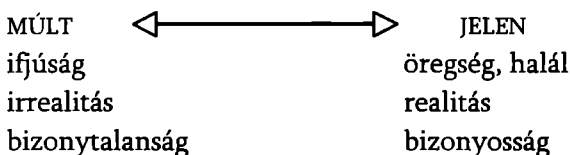
- komplexitásra törekvés,
- funkcionális szemlélet,
- a szöveg szerves egységnek tekintése,
- a „nyitott” értelmezés elve, azaz a „teljes, végleges” értelmezés lehetőségének tagadása (vö. még Tolcsvai Nagy 1996: 255–8).

Bevezetésképp meg kell azt is jegyezni, hogy Krúdy talán leghíresebb novelláját, „A hídon”-t már többen is elemezték: így például Kovalovszky Miklós (1965), Rónay György (1974), Pásztor Bertalan (1974), Harsányi Zoltán (1975), Vasy Géza (1997).

Jelen elemzés irányultságának, módszerének másságát leginkább a következő célkitűzésben fogalmazhatnánk meg: a nyelvi-stilisztikai eszközök rendszeres, bár nem teljességre törekvő számbavétele, a kulcsmetaphora hangsúlyozásával.

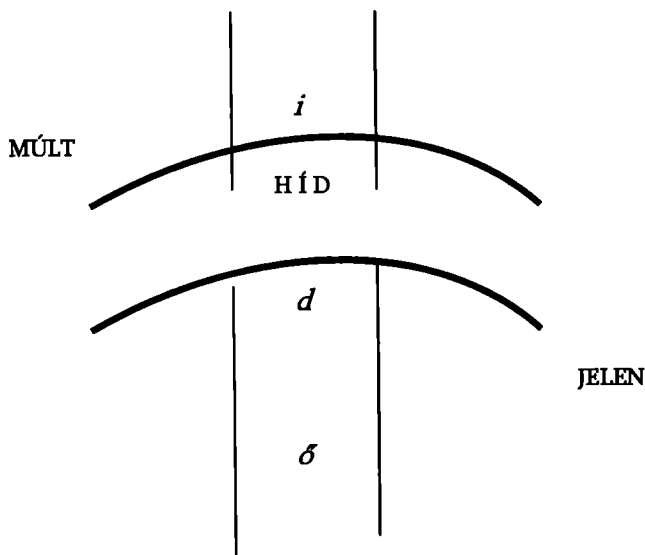
2. A novella szövegszervező elve

A hídon szövegszervező elve az ellentét. Két pólus köré rendeződik a novellában megjelenített világ:

A *híd* a két idősík, metaforikusan szólva: az időtől elválasztott két part – később megvalósíthatatlannak bizonyuló – összeköthetőségére utal. Legáltalánosabban a mű témája ennek az összeköthetőségnek a vágyában, lehetőségében jelölhető meg.

Mindez sematikusan ábrázolva:

Az alábbiakban főképp ennek az ellentétnek a megjelenését vizsgáljuk meg a különböző nyelvi-stiliztikai szinteken, konkrétan a következő hat szinten:

- Hangtani jelenségek és a zeneiség
- Szó- és kifejezőkészlet
- Alak- és mondattani jelenségek
- Képek, képi ábrázolás
- Szövegstilisztikai jelenségek
- Nyelven kívüli (extralingvális) eszközök

3.1. Hangtani jelenségek, zeneiség

A múlton való elmerengés mechanizmusát, azt, hogy az emlékező egy-egy számára fontos és különös emlékképnél elidőzik, gyakran jelzi a szövegben a szünetjelölő három pont:

„álmódzva nézte a messziségben alvó kék erdőket...”

„indult most már az A. Marchali-féle cukrászbolt felé, mint egyszer hajdanán...”

„A. Marchali... A betűk aranyozása persze lekopott régen, de a dohány-színű függönyök az ablakon még a régiek.”

„Igen, csakugyan ő az: Amália vagy legalábbis lánya...”

A mondatfonetikai eszközökre utaló jelzések gyakran a kétpólusosság igazolói: amikor még úgy tűnik, tűnhet, hogy a múlt életre kelt(hető), a fiatal cukrászné „*halkan, kedveskedve, simulékony, mély hangon*” szól Szindbádhoz. (Itt érdemes figyelni a halmozás stílusértékére is.) Végül azonban már – amikor a jelen „legyőzi” a múltat – csak a tárgyilagosan hűvös közlésre utaló *mondja* jelöli a szövegben a cukrászné megszólalását.

A jellegzetesen krúdys, többszörösen összetett mondatok ritmusát többnyire a halmozások különféle formái adják. A következő mondatban például a paralelizmus:

„A kapuk, amelyek többnyire a falba vésettek, az ajtók, amelyek halkan és csöndesen nyílnak sötétes folyosókra: bezárva.”

(A közbeékeléses, elliptikus szerkezet egyben anticipálja a jelenbe való bezártság tényének megmásíthatatlanságát, rögzíti a reménytelenség állapotát.)

A következő részletben is főképp a – különböző típusú: mondategységekből vagy pusztán mondatrészekből felépülő – halmozások ritmusteremtő funkciója érvényesül:

„Egy téren valahol egy boltajtó nyikorgott, és egy kis csengő csilingelt, és Szindbádnak úgy tűnt fel, hogy huszonöt év előtt sötét estén ugyanígy sírdogált az ajtó, csengett a kis csengő gyertyáért, kőolajért járó cselédleányok keze alatt.”

Az elsődlegesen lírai alkotásokra jellemző ritmus főképp a tartalmukat tekintve is lírai jellegű, hangulatú részekben fordul elő.

3.2. Szó- és kifejezéskészlet

Igen gyakoriak az idő megállíthatatlan múlására utaló melléknevek, melléknévi igenevek. Pusztán az első bekezdésben az alábbi példák találhatóak: *utolsó* utazásra, *régi szőnyegen*, *ódon* ívei, *utolsó* pipáját, *kopott* betűi, *töredezett* betűk.

Átszővi a novellát a folyó motívuma: az idő, az elmúlás toposza. Ez az archetípus az alapja a híd metaforájának is. Az idő/a folyó folyását más-más hangulattal, asszociációkkal mindig másként jeleníti meg az író:

„*vágtat egy tiszta kis folyó*”

„*serényen utazgató folyó*”

„*egy folyó szeli keresztül a várost*”

„*A folyó fűgén futott a híd álmos ívei alatt.*”

Néha látszólag fölöslegesen szaporítja a szót Krúdy a szinonimákkal: „*Az ajtók ... **halkan és csöndesen** nyílnak*”, „*valahol, valamerre katonák trombitáltak*”, „*Szindbád hosszasan, **élmeregre, álmodozva** nézte a saját képét...*”. A redundanciának azonban lényeges stilisztikai, hangulati szerepe van: egyrészt kapcsolatba hozható a múltra visszarevedő ember emlék- és szókeresésével, másrészt menekülés ez az idő fogságából, vagy talán még inkább tiltakozás, ellentmondás: mintha lenne időnk mindent kétszer mondani, mintha minket nem fenyegetne a sürgető idő.

Itt említhetők a visszaemlékezést a bizonytalanságra történő utalással hitelesítő nyelvi formák, például: *talán, mintha, valami, valamely, valahol*.

A hiány is jellemez: a városka nevét nem tudjuk meg. A konkretizáló tulajdonnév hiánya is jelzi, hogy ez az utazás nem a realitás szférájához tartozik. Arra egyébként, hogy ez csak képzeletbeli utazás, világosan utal mindjárt a novella első mondata:

„*Szindbád, a hajós midőn közeledni érezte halálát, elhatározta, hogy még egy utazásra indul, mielőtt elhagyná a sztambuli bazárt, ahol egy régi szőnyegen üldögélve, pipáját szívogatta.*”

A tagmondatok időviszonyainak vizsgálatával kiderül, hogy Szindbád utazása a sztambuli bazár elhagyása előtt történik, azaz képzeletben. Szindbád a szőnyegen üldögélve teszi meg mesés-képzeletbeli útját vissza a múltba, a realitástól az irrealitásba. A szőnyeget is értelmezhetjük metaforának, amely egyúttal a keleti mesék repülő szőnyegére utal. Ez a metafora

szorosan összefügg a híd metaforájával, funkciója azonos: a valóság és az álom, a múlt és jelen közötti átjárhatóság lehetőségét hordozza magában.

3.3. Alak- és mondattani jellegzetességek

Ha az alaktani jellemzőket vesszük sorra, feltűnőek a kicsinyítő képzős alakok: „öreg, pohos *toronyka* harangja” szól, Amália lánya, a barna *nőcske félcipőcskében* lép be a cukrászdába, ahol kopasz, pápaszemes *emberke* olvassa újságját. A torony, az öregember, a nőcske és még a félcipőcske is a múlt világához tartozik, a becéző kedveskedés ezzel függ össze. A *nőcske* szóalak azonban közel áll az argóhoz, így iróniával színezi az alapjában nosztalgikus hangnemet.

Modalitás szempontjából a kérdő mondatok igényelnek itt rövid elemzést. A mű ugyanis kérdező mű (és például nem felhívó, kinyilatkoztató stb.). Van-e híd múlt és jelen, valóság és álom, vágy között? És ha van, át lehet-e menni vagy legalább meg lehet-e állni ezen a hídon? Szindbád kételyeit és reményeit hordozzák a tűnődő kérdések:

„Vajon él-e még Amália?”

„Vajon mi lehet az ilyen ablakok mögött?”

„Vajon bemenjen-e dicsősége, boldog szerelme színhelyére?”

„Vajon benne van-e a régi kép...”

A mondatszerkezetről már szoltunk a ritmikával kapcsolatban. Érdemes azonban még egy összevetést elvégezni: abban a részben, amelyben arról olvasunk, hogy Szindbád megérkezik a városba, úgy tűnik, a múlt életre kel. Itt a hosszú, többszörösen összetett mondatok dominálnak:

„A sárkányfejű esőcsatornák felmondták a szolgálatot, az esővíz másfelé csurog alá az ereszekről, és a kis boltok előtt ugyanazon fakó ostoronyeleket rázogatja a szél. Egy téren valahol egy boltajtó nyikorgott, és egy kis csengő csilingelt, és Szindbádnak úgy tűnt fel, hogy huszonöt év előtt sötét esteiken ugyanígy sírdogált az ajtó, csengett a kis csengő gyertyáért, kőolajért járó cselédleányok keze alatt. [...] Szindbád így bandukolt végig a csöndes városban, és egy utcasarkon hirtelen megállott, mert a közelben megszólalt egy öreg, pohos toronyka harangja, és mély hangon beleszólt a délutáni csöndbe. És mindjárt ezután valahol, valamerre katonák trombitáltak, és Szindbád sé-

tapálcáját, mint egy kardot, hóna alá kapta, és bokázó, friss lépésekkel indult most már az A. Marchali-féle cukrászbolt felé, mint egykor hajdanában...”

A befejező részben viszont, ahol az öreg Szindbád szó szerint szembesül ifjúkori önmagával, hiszen saját képét szemléli a medaillonban, ott, ahol összetörik az a bizonyos „híd”, már a tényeket tárgyilagos rövideggyel rögzítő mondatok a jellemzőek:

„Némi vonakodás után a Szindbád kezébe kerül a medaillon. Igen, megösméri. Ez volt az, amit a cukrásznénak egykor ajándékozott. Vajon benne van-e a régi kép...”

Az ujja reszket, midőn némi erőlködéssel felnyitja a medaillont. Oda-bent egy fakó arckép. Fiatal, mosolygó katona arcképe...

– Az apám képe. Katona korából való képe – mondja a barna kis cukrászné.”

Vagy vessük össze az elbeszélés első és utolsó mondatát! Az első hosszan indázó, többszörös alárendelésekkel építkező (lásd fent), az utolsó pedig egy rövid, egyszerű mondat:

„A folyó fürgén futott a híd álmos ívei alatt.”

3.4. Képek, képi ábrázolás

A legfontosabb kép a híd metaforája. Ennek jelentéséről fent már szölkünk. A híd tehát emlék- és fantáziaképekből épített átjáró múlt és jelen, valóság és vágy között, átjáró, melyen csak a képzelet mehet át, a valóságos átkelő terhéhez törékeny. A szerkezeti csúcs-, illetve fordulópont éppen az, amikor Szindbád megéri Amáliát, azaz az emlékképet valóságként akarja érzékelni, Mint ahogy Amália lánya, úgy *húzódik* vissza, úgy idegenedik el *az öreg idegentől* a múlt életre kelhetőségének, újraélhetőségének reménye.

„Szindbád *egy másodpercig fogva tartja a kis barna nocske puha, bársonyos kezét a kezében.*

– Férjes már? – kérdi.

– Igen, és két gyönyörű gyermekem van.

Szindbád szeretné a gyermekeket látni, de nem merészeli. A barna nőcske *idegenkedve*, haragosan *húzódik* az öreg *idegentől*, és borús homlokkal ül kézimunkája fölött.”

Metaforikus jelentése van a *folyónak* – erről már szintén esett szó –, a *szőnyegnek*, sőt tulajdonítható ilyen jelentés magának a városnak, sőt a cukrászdának is.

A Krúdy-művek stílusában egyébként igen gyakran meghatározó szerepet kapó hasonlatok itt alig fordulnak elő. Ezekben a mű formateremtő elvének megfelelően jelen és múlt hasonlított össze:

„Szindbád sétapálcáját (= jelen), mint egy kardot (= múlt), hóna alá kapta, és bokázó, friss lépésekkel indult most már (= jelen) az A. Marchali-féle cukrászbolt felé, mint egykor hajdanán (= múlt)...”

„...valami diadalmas örömet érez a szívében (= jelen), mint talán akkor érzett, midőn sarkantyút pengetett a lábán, és a barna kis cukrásznét először keblére szorította (= múlt).”

3.5. Szövegstilisztikai jelenségek

Mintha mértani pontossággal lenne megszerkesztve a szöveg, úgy áll pilléreként a mű elején, közepén és végén a híd motívuma. Balassi „Egy katonának”-ét mondják az elemzések „hárompillérű” versnek, ennek nyomán ezt a novellát is mondhatjuk „hárompillérű elbeszélésnek”.

A híd először múltbeli emlék, vágy, Szindbád ide kívánczik vissza: *„a kék erdőket látni a messziségben és a híd lusta ívei alatt serényen utazgató kalyvót.”* Másodszor maga a megelevenedett múlt, piros szalaggal a nyakán serényen bandukol rajta egy kis szürke csacsi, és bizonyára Szindbádnak is ezen kell áthaladni az A. Marchali-féle cukrászdához. Harmadszor a híd az idő megállíthatatlanságának és visszafordíthatatlanságának a tudomásulvételét jelenti.

A szövegkoherenciát létrehozó elemek között szintén különös fontossága van az ismétlődő szituációknak, a szöveg egymástól távol eső részei között így létre a kapcsolat „híd”-ja:

„A. Marchali, mondják a töredezett betűk a boltocska felett, ahol Szindbád egykor sarkantyúját pengette, és a háromlábú biliárdasztal felett dákójára támaszkodva, kecsesen, könnyedén és ábrándosan álldogált...”

„...egy fiatal tiszt nyurgán, hanyag előkelőséggel, nyakánál kigombolt zubbonyban áll dákóra támaszkodva az asztal felett.”

Amália és lánya is hasonló szituációban jelenik meg, a kép szinte ugyanaz, csak az egyikük kezében könyv, a másikéban hímzés van. Egyébként ez is a két pólushoz kötődik: a könyv az ábrándok világához visz (Bovaryné!), a hímzés jóval gyakorlatiasabb, így a való, hétköznapi élethez tartozik.

„...a cukrásznének barna szeme volt, barna haja volt. Sárgaborítékos regényt olvasott a kassza mellett, és midőn a tekegolyók futkározásukban megsörrentek a zöld posztón, álmodozva, szórakozottan felpillantott a cukrászné a regényből.”

„A barna nőcske kezében piros és kék rózsákkal hímzett szövetdarab mozog, és a frissen fésült hajból mintha valami könnyű illat áradna szerte-széjjel. A kicsiny és rózsaszínű fül mellett göndörkés fürtöcskében libeg a barna haj, míg a finom, fehér orr tájékán, a hosszúpillájú szemek mellett könnyű kékes árnyék borong.”

A szövegösszetartó, -szervező nyelvi elemek között lényeges szerepe van a szint jelölő mellékneveknek is:

piros háztetők, *barna* híd, *színes* kavicsok, *kék* erdők, *dohányszínű* függönyök, kopott *aranyos* betűk, *barna* szem, *barna* haj, *sárgaborítékos* regény, *zöld* posztó, *sárga* viaszgyertyák, bágyadt *kékes* párák, *piros* szalag a *szürke* csacsi nyakában, *fekete* madár, Makart-csokrok *színes* tartóikban, *piros* és *fehér* (biliárd)golyócskák, *piros* függöny, *pirossal* beszegett *fekete* kötény, nagy *szürke* macska, a *barna* nőcske kezében *piros* és *kék* rózsákkal hímzett szövetdarab mozog, finom *fehér* orr, a szemek mellett könnyű *kékes* árnyék borong, *fakó* arckép

Ezek a színek a szövegszervező elv alapján szintén ellentétpárokba rendezhetők.

A színek ilyenfajta, illetve ilyen hangsúlyos megjelenítése elsősorban az impresszionista festői stílusra jellemző (vö. P. Dombi 1976). Az érzéki hatású tulajdonságokat (látási, hallási, szaglási stb.), érzeteket megnevező szók gyakorisága azonban a szecesszióknak is alapvető vonása (l. Szabó 1976).

Néhány példa egyéb érzetfajtákra (az első három példában a hangutánzó szavak stílushatására külön is érdemes figyelnünk):

„a tekegolyók futkározásukban *megcsörrentek*”

„boltajtó *nyikorgott*, és egy kis csengő *csilingelt*...”

„katonák *trombitáltak*...”

„*puha* haját (Szindbád) megigazította”

„a frissen fésült hajból mintha valami könnyű *illat* áradna...”

„Szindbád egy másodpercig fogva tartja a kis barna nőcske *puha, bársonyos* kezét a kezében.”

3.6. Nyelven kívüli (extralingvális) eszközök

Az írott szövegekre jellemző extralingvális eszközök közül a jelen esetben az írásjelekre érdemes külön figyelnünk. Az elhallgatást, szünetet jelölő, a szövegben viszonylag gyakori – kilencszer fordul elő az 1911-es kiadás hatlapnyi szövegében – három pontról fent már szóltunk. A változatos írásjelhasználat – gyakori vesszők, gondolatjelek, zárójelek – a részletező, adjekciós alakzatokkal építkező előadásmód lényeges jelölője, pontosabban összetevője.

4. Összegzés

A stíluselmzéseknek lényegében két, mégpedig ellentétes menete alakult ki a funkcionális stilisztikában: Az egyik szerint először is az elemzendő mű üzenetét (fő mondanivalóját, sugallatait), legjellemzőbb stílusvonásait és legfontosabb szövegtani sajátosságait fogalmazzuk meg, majd mintegy ezek fényében vizsgáljuk az egyes stíluselemeket. Míg a másik módszer szerint haladva a külső formától, a szövegből mint nyelvi jelek rendezett halmazától indulva jutunk el a szöveg „magvához”, mondanivalójához (vö. Szathmári 1994: 60 és kk., Kemény 1999). Mindkét módszer alkalmazói egyetértenek

azonban abban, hogy az elemzés útja soha nem lehet egyirányú, tehát ebből a szempontból mindegy, hogy honnan indultunk: az elemzés útját mindig oda-vissza kell bejárni.

Mivel a fentiekben az első módszert alkalmaztuk, végezetül újra az „egész”-hez, a novella „üzenet”-éhez kell visszatérnünk: Krúdy az emberi lét egyik legnagyobb misztériumára, az időre és az időhöz való viszonyunkra kérdez rá ebben az elbeszélésében. Olyan kérdést vet fel tehát, amely mellett, hogy a tudományos, filozófiai gondolkodás egyik legfontosabb tárgya volt minden korszakban, egyúttal minden egyes embernek az egyik legfőbb létélménye. A bizonyos életkor után sokakban megfogalmazódó, mondhatni, természetes vágyat a boldog ifjúság újraélésére, a „visszautazni az időben, újra, még egyszer fiatalnak lenni, és talán még jobban megélni az életet” vágyát számos művészeti alkotás is tematizálja. Ezek között A hídon különleges varázsát, értékét a szöveg utánozhatatlan egyedisége, azaz nyelvi világa, „krúdysága” adja: tárgyilagos ökonómia és líraiság paradoxnak tűnő, de végül mégis szintézist alkotó együttes jelenléte, a szerkezet fegyelmezett harmóniája, a metaforikus réteg gazdagsága.

Ma már szinte minden a stíluselmzés módszertanával foglalkozó munkában megjelenik a „nyitott” értelmezés elve, a végleges, lezárt értelmezés lehetőségének tagadása. A fenti elemzés is csak egy a művel való lehetséges beszélgetések közül, amelyet, remélhetőleg újabbak: mások elemzései követnek majd. De mint ahogy ez a nekünk kedves személyekkel és szövegekkel lenni szokott: mi magunk is szívesen folytatnánk majd egyszer még ezt a diskurzust.

Irodalom

- Gáspári László 1983. *A századvégi novella lirizálódásáról*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Harsányi Zoltán 1975. Krúdy Gyula (A magyar költői próza). In: Harsányi Zoltán: *Stíluselmzések*. Tankönyvkiadó, Budapest. 144–150.
- Kemény Gábor 1996. Álom – való (Az ellentét mint szövegszervező elv egy Krúdy-novellában). *Nyr.* 120: 403–414.
- Kemény Gábor 1999. A stilisztikai szövegelemzéstől a komplex műelemzésig. In: V. Raisz Rózsa–H. Varga Gyula (szerk.): *Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában*. MNyTK. 212. Budapest. 74–82.
- Kovalovszky Miklós 1965. Szindbád negyedik útja (Krúdy Gyula: A hídon). *Alföld* 3: 73–77.

- P. Dombi Erzsébet 1976. Színhatások a századforduló prózájában. In: Szabó Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a magyar impresszionista stílusról*. Kriterion. Bukarest. 5–48.
- Pásztor Bertalan 1974. Miért szép Krúdy Gyula „A hídon” című novellája? *Életünk* 3: 263–266.
- Rónay György 1974. Krúdy Gyula: A hídon. *Literatura* 1: 120–126.
- Szabó Zoltán 1976. Impresszionizmus és szecesszió a századforduló prózájában. In: Szabó Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a magyar impresszionista stílusról*. Kriterion. Bukarest. 49–88.
- Szathmári István 1994. *Stílusról, stilisztikáról napjainkban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Vásy Géza 1997. Krúdy Gyula: A hídon. Negyedik út. In: Borbély Sándor (szerk.): *Huszonöt nagyon fontos novella*. Lord Könyvkiadó, Budapest.